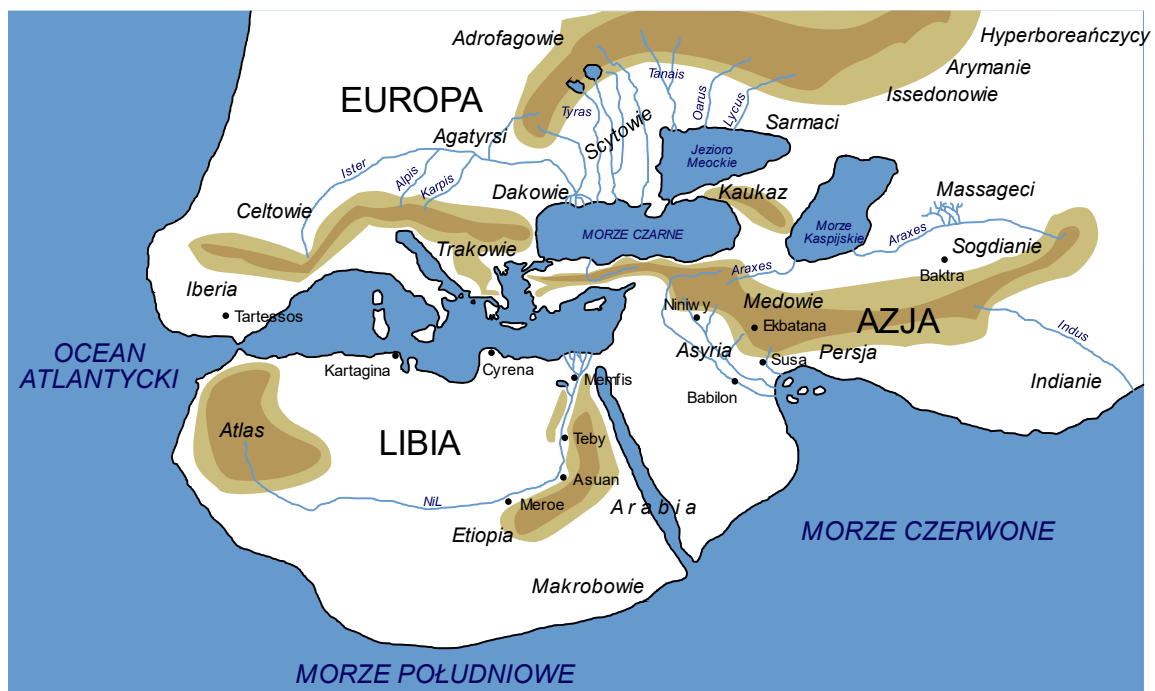

Tyrani greccy w „Dziejach” Herodota

Krzysztof Zajkowski

Spis treści

Wstęp.

- I. Herodot i jego „Dzieje”
- II. Tyrania VI i V wieku w greckich poleis
- III. Tyrani greccy Herodota
  1. Debata perska (konstytucyjna)
  2. Dzieje i opis tyranów greckich przez Herodota
    - 2.1 Tyrani związani z wojnami perskimi: tyrani Miletu (Aristagoras, Histiajos), tyrani Samos (Polikrates, Syloson, Majandros, Lykaretos), Miltiades (syn Kimona), Gelon z Syrakuz
    - 2.2 Najważniejsi tyrani VI wieku, którzy stanowią tło „Dziejów” (Pittakos, Tyrani Koryntu, Tyrani Aten)
    - 2.3 Pozostali tyrani nie związani bezpośrednio z głównymi wątkami Dziejów (Klejstenes, Hippokrates, Miltiades I, Trasbulos)

Zakończenie.

Bibliografia.

Wstęp.

„Wielu ludzi mój Aleksandrze, zwiódł styl Herodota, jako że jest pełen prostoty i bez wysiłku, z łatwością przebiega różne wydarzenia; ale jeszcze liczniejsi pomylili się co do jego moralnego charakteru. Nie tylko bowiem jak powiada Platon, skrajnie niegodziwą jest rzeczą wydawać się sprawiedliwym nie będąc nim, ale szczytem złośliwości jest udawać otwartość i łatwość bycia tak, żeby się to nie dało wykryć.”¹ Te słowa starożytnego pisarza i filozofa-moralisty Plutarcha choć wydają się być zbyt krytyczne i przejawiskawione ukazują skalę problemu, który mają historycy już od najdawniejszych czasów z dziełem Herodota z Halikarnasu. Przez jednych okrzyknięty Ojcem Historii, przez drugich bajaniem, który dowolnie zestawiał ze sobą wydarzenia i fakty sprawił, iż jego Dzieje (gr. Ἱστορίαι Historiai, łac. Historiae, ang. The Histories) są do dziś przedmiotem polemik i nowych interpretacji a wiele słów, użytych zwrotów oraz całych ustępów jest badanych z iście zegarmistrzowską skrupulatnością w celu wyłowienia prawdziwego sensu i odkrycia właściwego a przede wszystkim odpowiadającego faktom znaczenia. Przed podobnym problemem staje historyk, który chce nakreślić obiektywny i jak najbliższy prawdzie obraz czasów starożytnych tyranów greckich mając za swoje źródło dzieło Herodota, dzieło z jednej strony zawierające niezliczoną mnogość szczegółów z życia głównych postaci starożytnej Grecji VI i V wieku, opisów zdarzeń, krain, ludów, państw i przedstawionych dialogów lecz z drugiej zabarwione osobistym, niechętnym jak się wyraźnie wydaje podejściem naszego autora do starożytnej tyranii jako formy rządów w greckich poleis. Sama starożytna tyrania też nie miała dobrej opinii już w czasach swojego powstawania. Zbyt duże i nagłe zmiany powodowała w społeczeństwie, zbyt dużo przeciwników i antagonistów wytworzyła szczególnie w warstwach najwyższych, czyli tych które przed nią i po niej miały największy wpływ na życie, politykę, kulturę i sztukę greckich poleis. Nie mówiąc już o czasach współczesnych, w których kojarzy nam się już ona tylko z krwawym przelewem krwi, despotycznymi rządami morderców, zastojem gospodarczym, upadkiem moralnym i materialnym. Swego rodzajem paradoksem jest jak jedno słowo-określenie może ewoluować przez wieki a odpowiedź na pytanie jak to się stało i dlaczego może pomóc w zrozumieniu wielu innych zdarzeń historycznych.

W niniejszej pracy zostanie przedstawiony opis najbardziej znanych i najważniejszych tyranów starożytnej Grecji opisanych przez Herodota, skonfrontowanych, wszakże z odpowiedzią na pytanie o prawdziwość ich obrazu w Dziejach, dojście do władzy, zmiany czy też reformy, które na zawsze odmieniły życie greckich poleis. Okres lat 650-510 czyli od dojścia do władzy tyrana Koryntu Kypselosa do obalenia władzy Tyrana Aten Hippiasza określane często jako Wiek Tyranii to czasy Kypselosa, Pizystrata, Pittakosa, Polikratesa, Gelona, okres nie tylko dużych zmian politycznych ale i rozwoju gospodarczego i kulturowego.

I. Herodot i jego Dzieje.

Pomimo całego ogromu szczegółowych informacji o głównych postaciach występujących w Dziejach oraz osobistych komentarzy, Herodot nie pozostawił nam zbyt dużo informacji o

---

¹ Plutarch, *Moralia II, O złośliwości i przewrotności Herodota*, Warszawa 1988, s.263.

sobie i swoim życiu. Całkowicie poświęcony na opisywaniu pochłaniających go wydarzeń, osób i państw nie był zainteresowany dzieleniu się swoim życiem osobistym. Jedyne bezpośrednie słowa skierowane do czytelników to te wskazujące na jego zaskoczenie lub niewiarę: „Jestem zaskoczony”, „Tak mi się wydaje”. Najważniejsze i praktycznie jedyne wiadomości ze swojej biografii przekazuje nam już na wstępie pisząc „Herodot z Halikarnasu przedstawia tu wyniki swoich badań...” identyfikując się jako osoba pochodząca z Halikarnasu, greckiego polis na południowo-zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej gdzie najprawdopodobniej się urodził w roku 485 p.n.e.² Jednak nawet i ta informacja przychodzi do nas w dwóch wersjach gdyż w innej cytowanej przez Arystotelesa występuje on jako Herodot z Turii, kolonii greckiej w południowej Italii gdzie najprawdopodobniej spędził ostatnie lata swojego życia i zmarł około 430 r. Te dwa miasta reprezentują dwa etapy jego życia, młodość spędzoną na wschodzie u styku kultury greckiej i perskiej oraz lata późniejsze na zachodzie wpływów greckich. Według tylko częściowo wiarygodnej średniowiecznej greckiej encyklopedii Suda opierającej się na źródłach starożytnych Herodot pochodził ze znanej arystokratycznej rodziny z Halikarnasu, której część członków była karyjskiego pochodzenia. Z tego źródła dowiadujemy się, iż brał on udział niedanym powstaniu przeciwko lokalnemu tyranowi Lygdamisowi i z tej przyczyny musiał udać się na wyspę Samos, z której wrócił po drugim, tym razem już udanym przewrocie w Halikarnasie. Dokładna wiedza, którą posiadał Herodot odnośnie Samos potwierdza ten etap w jego życiu i stanowi też wytłumaczenie dla jego późniejszej niechęci do niekonstytucyjnych rządów tyranów i tym samym kontekst w którym należy widzieć opisywane przez niego postaci starożytnych tyranów. Nie wiemy dużo o jego podróżach oprócz tego że było ich wiele a sam Herodot przyznaje że odwiedził różne miejsca w Egipcie, dotarł do Olbi nad Morzem Czarnym, Tyru na wybrzeżu lewantyńskim, oraz wnioskuje z jego opisów, Cyreny w Północnej Afryce i Babilonu w Mezopotamii. Te ostatnie miejsce jest poddawane w wątpliwość jak wiele innych fragmentów jego dzieła i przypuszcza się iż znał je z dostępnych sobie opisów. Lata 485 do 430 to okres zwycięskich wojen perskich, oraz czas w którym kultura, sztuka, handel i rozwój gospodarczy rozkwitły przynosząc potęgę Atenom a przez to stwarzając warunki do ustabilizowania się demokracji w innych polis. Najprawdopodobniej Herodot przez pewien okres przebywał w Atenach spotykając największych pisarzy i intelektualistów greckich co też miało wpływ na sposób, w który przedstawił tyranów oraz jego krytyczną ocenę tej formy rządów.

Pełna lista zarzutów, które Herodotowi jako historykowi postawiła nowożytna nauka jest dosyć długa. Zarzuty podstawowe odnoszą się do metody, kwestii źródeł, koncepcji historii i procesu historycznego oraz do wiarygodności relacji. W kwestii źródeł wytknięto Herodotowi, iż oparł swe dzieło głównie na ustnej tradycji, nawet tam gdzie dysponował przekazem pisemnym. Nie zastanawiał się, czy jego informator zna prawdę, czy chce i może ją wyjawić, nie badał też tradycji i nie przeprowadzał krytyki źródłowej.³ Starając się zebrać możliwe najdokładniej przekazy dotyczące wydarzeń historycznych, nie miał ambicji odtworzenia ich obrazu zgodnego z rzeczywistością. Zaciemniał też ich przebieg, przyjmując zgodnie ze swym

---

² J.Romm, Herodotus s.48

³ Herodot „Dzieje”, Komentarz s.XLVI

poglądem religijnym ingerencję bóstwa w sprawy ludzkie. Stwierdzono ponadto, że dla celów moralizatorskich czy też artystycznych poświęca niekiedy historyczną dokładność. Zarzuca się mu brak orientacji w wielkiej polityce a nawet wprost ignorancję w tej dziedzinie jak też i w sprawach wojskowości. Te zarzuty skupiają się jak w soczewce kiedy mamy do czynienia z opisami postaci z ówczesnej epoki, które już w swoim życiu były kontrowersyjne ale na pewno nie jednoznacznie godne potępienia. Z drugiej strony wkład, jaki w sferze idei i metody, wniósł Herodot w rozwój historiografii wydaje się być niepodważalny. Na własny sposób tworzy ideę historii powszechnej, w której poszczególne wypadki są ogniwami wielkiego dziejowego procesu.

Mimo wszystko Herodot uchodzi za pisarza dosyć obiektywnego. Obce ludy i krainy traktuje z bezstronnością będąc wolny od jakichkolwiek narodowościowych uprzedzeń oraz nienawiści wobec wroga. Umie też znaleźć wyrazy uznania dla ich zalet i zwyczajów. Jednak jego obiektywizm nie jest pełny ani bez skazy. Wyraźnie jest widoczna tendencja proateńska, którą kilka razy podkreśla w swojej pracy wspierając ideę Aten, jako jedyne państwa mogącego stanowić skuteczną zaporę przeciwko Persom i jednocześnie usprawiedliwia tym ucisk jakiego doznawały sojusznicze miasta ze ich strony. Obrona zasług ateńskich wydaje się być spłaceniem dług pisarza wobec miasta, w którym długotrwały pobyt zapewnił mu sławę a najprawdopodobniej też pewną fortunę co nie przeszło bez znaczenia przy opisywaniu wcześniejszych dziejów Aten pod władzą tyranów Pizytrata oraz Hippiasza. Całą listę żalów i oskarżeń o mijanie się z prawdą dostarcza nam dzieło Plutarcha, którego szczególnie bolą krytyczne opisy Teb. Jego krytyka tyranii i gloryfikacja Aten najlepiej jest uwidoczniła gdy pisze: „Bo i ateńczycy dopóki żyli pod tyranami, nie górowali w wojnie nad żadnym z okolicznych ludów; a uwolnieni od tyranów, stali się bezsprzecznie pierwszymi”.⁴

Większość historyków skupia się analizie i roztrząsaniu tego co Herodot napisał. Warto oceny wydaje się jednak też to czego nie napisał lub o czym napisał mało gdyż nie pozwalało mu to do z góry ułożonego scenariusza. I w tym świetle ponownie ukazuje nam się sprawa tyranów, ich działalność i tego co po sobie pozostawili w świecie greckich polis.

II. Tyrania VI i V wieku w greckich polis.

Najprawdopodobniej słowa tyran i tyrania są pochodzenia lidyjskiego i odnoszą się do władcy Lidii Gygesa. Po raz pierwszy pojawiło się w poemacie greckiego poety Archilocha z Paros, który żył w pierwszej połowie VII wieku. Mówi on ustami narratora: „Nie obchodzi mnie bogactwo Gygesa, nie ma we mnie zawiści, ani nie jestem zazdrosny o czyny bogów, ani nie pożądam wielkiej tyranii”. Tyran oznaczał władcę, który doszedł do władzy drogą niekonstytucyjną, najczęściej przez dokonany przewrót lub też został mianowany po upadku miasta, co było powodem rządów tyranów w miastach wybrzeża Azji Mniejszej oraz wysp greckich po uznaniu przez nie zwierzchnictwa perskiego. Do czasów dzisiejszych toczy się dyskusja czy już w czasach starożytnych słowo to miało negatywne znaczenie. Wielu autorów (How i Wells, Andrews) powołując się w tym na pisarzy, poetów greckich jak i Herodota argumentuje iż początkowo było ono tożsame ze słowem król czy też basileus wskazując na

---

⁴ Herodot, Dzieje V.78

zamienne ich używanie.⁵ Według A. Andrews 'a⁶ Herodot nie robi znacznego rozróżnienia pomiędzy używanymi przez siebie sowaami tyran i basileus a jedyna różnicą jest iż traktuje basileusa jako władcę konstytucyjnego a tyrana jako niekonstytucyjnego nowoczesnego autokratę. Dalej argumentuje on iż w VI wieku miało ono neutralne znaczenie a dopiero w wieku V i IV stało się ono synonimem zła, między innymi dzięki Platonowi oraz innym filozofom. Tą opinię podważa zdecydowanie i jak się wydaje słusznie A. Ferril podając przekonujące przykłady użycia tego słowa w sensie negatywnym przez Herodota oraz argumentując iż nazywanie tyranów basileusami zachodzi tylko w przypadkach gdy a) cytuje on wyrocznie delficką, b) przedstawia bezpośredni dialog w którym występuje tyran, c) dla zastosowania literackiego przekazu stawiającego tyranów w negatywnym świetle, d) cytuje swoje źródło informacji nie wiedząc, że sprzyja ono tyranowi.⁷ Jeszcze Arystoteles dzielił tyranów na dobrych i złych. Dobry to przywódca biednych w walce z bogatymi rodzinami arystokratycznymi, zły natomiast to ten który przemocą zdobywa władzę dbając tylko o swój interes. I znów warto tu przypomnieć, iż ten obraz tyranii bardziej się ma do czasów Arystotelesa czyli do IV wieku niż do omawianych przez Herodota. Wydaje się iż to właśnie Herodot a także Platon i jego szkoła filozofów położyła podwaliny pod wykreowanie się słowa tyran z dzisiejszym bardzo negatywnym znaczeniem. Duży i trochę przypadkowy udział miał tu Dionizjusz I, który w 405 p.n.e. roku zdobył władzę w Syrakuzach podczas inwazji kartagińskiej. Jego kariera polityczna zbiegła się z działalnością Platona, który w swoich pracach wykreował wizerunek dobrego króla-filozofa i szalonego despoty-tyrana. Przez to to właśnie działania Dionizjusza jako tyrana miały duży wpływ na postrzeganie tej formy rządów przez Platona i jego następców w wiekach późniejszych. Warto tu też zaznaczyć iż słowo tyran nigdy nie oznaczało tytułu a sama osoba tak określana nie była umocowana prawnie w greckich poleis oraz nie miała oficjalnego tytułu i stanowiska.

Rządy tyranów swój początek najprawdopodobniej miały w poleis na wybrzeżu Azji Mniejszej gdzie stosunkowo silnie odznaczały się wpływy lidyjskie. Rosnąca szybko wymiana handlowa, krzyżowanie się kultur powodowało szybkie bogacenie się arystokracji i powstawanie nowych oligarchii a także wykształcenie się oddziałów hoplickich czyli obywateli, walczących w specjalnie ustawionym szyku bojowym, których stać było na zakup własnej broni i uzbrojenia wojennego. Wzrost niezadowolenia społecznego i starcie się ze sobą warstw społecznych wykorzystywali przywódcy, którzy sami rekrutowali się ze zwalczających rodzin arystokratycznych. Dojście do władzy tyranów najczęściej następowało za przyzwoleniem społecznym gdyż biedniejsze warstwy widziały w nich szansę na korzyści takie jak sprawiedliwszych sądów, otrzymanie ziemi będącej do tej pory własnością arystokracji, wzrost znaczenia społecznego, udział we władzy poprzez zwiększenie znaczenia Zgromadzenia oraz innych instytucji obywatelskich. Tym samym rządy tyranii paradoksalnie stały się często naturalnym przejściem pomiędzy rządami arystokratycznymi a demokratycznymi. Ogromny rozwój greckich poleis, tak gospodarczy jak i kulturowy, setki nowych budowli, kolonizacja

---

⁵ How and Wells, Commentary on Herodotus II, s.359

⁶ A. Andrews Greek Tyrants s.27

⁷ A. Ferril Herodotus on Tyranny s. 388

która swoim zasięgiem pokryła cały basen Morza Śródziemnego oraz rozwój nowych technik ceramiki i malowideł wazowych niewątpliwie pokazuje korzyści odniesione przez starożytnych Greków z tej formy rządów, które jak się przekonamy, Herodot nie chciał zauważyć i opisać w swoich Dziejach.

III. Tyrani u Herodota.

1. Debata perska (konstytucyjna)

Debata ta jak podaje nam Herodot odbyła się po obaleniu fałszywego Smerdisa pomiędzy Otanese, Magabyzosem i późniejszym królem Persji Dariuszem. Jej celem był wybór systemu władzy, który ma obrać państwo perskie po śmierci Kambizesa i usunięcia fałszywych pretendentów do tronu. Od początku fakt jej odbycia był poddawany wielokrotnie w wątpliwość już przez starożytnych czytelników co spotkało się z ostrą reakcją Herodota, który potwierdził ją parokrotnie w swoim dziele pisząc „...naradzali się nad wszystkimi sprawami państwa ci, którzy podnieśli bunt przeciw magom, przy czym wygłoszono mowy, niewiarygodne wprawdzie dla niektórych Hellenów, mimo to jednak zostały one wygłoszone”⁸, lub też „... opowiem tym Hellenom, którzy nie chcą wierzyć, że Otanes siedmiu Persom objawił był zdanie, iż Persowie powinni rządzić się demokratycznie”.⁹ Tak wtedy jak i współcześnie wątpi się, iż sympatie dla poglądów demokratycznych były tak silne aby miały swojego wyraziciela w osobie Otanesa podczas tejże debaty. Otanes w ostrym świetle przedstawił tu krytykę jednowładztwa wskazując szereg jego wad: władca może czynić co zechce bez odpowiedzialności, popełnia wiele zbrodni przesycony butą lub zawiścią, zazdrości innym lepszym od niego, raduje się najgorszymi spośród obywateli i najłatwiej wierzy oszczerstwom, jest niekonsekwentny gdyż złości się za nadmierne uwielbienie ale też za brak czci, narusza ojczyste prawa, gwałci kobiety a w końcu zaś zabija ludzi bez sądu. Ta lista najgorszych cech charakteru i występków ludzkich będzie się później przewijać w naturalny dla Herodota sposób w malowanych przez niego obrazach tyranów greckich. Jako przeciwwagę rządów jednostki Otanes przedstawia rządy demokratyczne obywateli. I ten ślad przewija się nam później w sympatiach proateńskich autora, których dał przykłady w dalszej części Dziejów pisząc: „Gdyby Ateńczycy z obawy przed grożącym niebezpieczeństwem byli opuścili swój kraj albo też, nie opuszczając go, tylko zostając poddali się Kserksesowi, nikt nie byłby próbował na morzu opierać się królowi[...] I w ten sposób cała Hellada [...] dostałaby się pod władzę Persów”¹⁰. Z pozostałych dwóch rozmówców Megabyzos argumentuje za rządami oligarchicznymi niewielkiej grupy ludzi podając wady demokracji natomiast Dariusz jest za kontynuowaniem monarchii poddając krytyce rządy grupy ludzi jako powodujące prędzej czy później osobiste zatargi, kłótnie a w końcu mordy i przywrócenie jednowładztwa. Poddaje też krytyce demokrację jako rządy ludzi przewrotnych, które prędzej czy później muszą przekształcić się w rządy jednej osoby. Herodot chce zrobić wrażenie pisarza obiektywnego, który przedstawia w równym świetle trzy systemy władzy podając ich plusy i minusy. To jednak

---

⁸ Herodot, Dzieje III.80.1

⁹ Tamże VI. 43

¹⁰ Herodot, Dzieje VII.139

stwierdzenia Otanesa brzmią najsilniej i robią największe wrażenie tym samym przygotowując niejako scenę pod przyszłych aktorów, którymi będą opisywani przez niego tyrani greccy. Widać tu wyraźnie osobiste uprzedzenia Herodota co do autokratycznej formy sprawowania rządów, która jest typowa dla ortodoksyjnego greckiego demokracji.¹¹ Można bowiem przedstawić obraz i krótką analizę Herodotowego tyrana, która wyłania się z opisu Otanesa i będzie pojawiał się dosyć często w różnych wariantach. A więc jednowładca:

1. Cechuje się hybris, czyli pustą dumą i pychą, które uniemożliwiają mu prawidłowy osąd ludzi i zdarzeń
  - a) Działa bez odpowiedzialności ponieważ jest to zgodne z jego prawem robić to co sobie zażyczy
  - b) Stoi ponad prawem i ograniczeniami władzy
  - c) Popęłnia wiele aroganckich i zarozumiałych czynów
2. Zawistny w stosunku do innych ludzi
  - a) Zazdrości najlepszym, że jeszcze istnieją i żyją
  - b) Raduje się najgorszymi
  - c) Wierzy oszczercom
3. Niekonsekwentny stosunek do poddanych
  - a) Jest zirytowany gdy jest chwalony umiarkowanie
  - b) Jest zirytowany gdy jest chwalony nadmiernie gdyż traktuje to jako pochlebstwo
4. Jest podatny aby działać odwrotnie do tradycyjnych zwyczajów
5. Zdobywa kobiety siłą
6. Zabija ludzi bez sądu

Należy też dodać, iż Herodot wyraża się tu wysuwając subtelnie i niebezpośrednio aluzje do bóstw. Czy wynikały z jego własnego przekonania czy też z szeroko przyjętego ówczesnie podejścia do nieuniknionych działań bogów, nie chciał czy też nie mógł ich zignorować a słowa Koros, Hybris, Atasthalia nie dotyczą tylko czynów w stosunku do ludzi ale też świata bogów.¹²

Wypowiedź Otanesa możemy w końcu uznać za punkt widzenia Herodota biorąc pod uwagę fakt, iż w dalszych księgach słowa Otanesa pokrywają się z opisem tyranów i własnymi opiniami Herodota (V.78) Z drugiej jednak strony trzeba dostrzec pozytywne słowa wypowiedziane o monarchii ustami Dariusza, który stwierdza, iż najlepsze jest panowanie jednego gdyż posługuje się on zasadami, nienagannie rządzi ludźmi oraz utrzymuje postanowienia przeciw wrogom w tajemnicy. Czy słowa Dariusza pojawiają się tu tylko dlatego gdyż pisarz nie chce narazić się na zarzut braku bezstronności, czy też jest to tylko odniesienie do Cyrusa, założyciela królestwa Persji, czy też jak chcą niektórzy stanowi obronę Peryklesa w jego dominacji polityki Aten w czasach Herodota, czy też miał on dobry stosunek do Monarchii w państwach wschodu ale nie uważał możliwości jej zastosowania w tradycji polis greckich. Odpowiedzią może tu być zastosowana gra słów, bo o ile Otanese oraz Megabyzose używają słów tyrrannos oraz monarchos dla określenia monarchii to Dariusz w swoim poparciu

---

¹¹ L.Pearson, Credulity and skepticism in Herodotus s. 352.

¹² J. Gammie, Herodotus on kings and tyrants s.174

jednowładca używa tylko słowa monarchos sugerując iż konstytucyjny monarcha jest kimś pozytywnym w przeciwieństwie do niekonstytucyjnego tyrana.¹³

2. Dzieje i opis tyranów greckich u Herodota

W swoich „Dziejach” Herodot wspomina i opisuje 55 tyranów greckich, z których dwudziestu było albo ustanowionych przez władców perskich lub cieszyło się ich poparciem ale już tylko sześciu z nich wspomina więcej niż trzy razy. Są nimi Histiatos oraz Aristagoras z Miletu, Syloson i Aeceas z Samos, Militiades (II) z Chersonesu i w końcu Koes z Mityleny. Z pozostałych, tylko dwunastu Herodot poświęca większą uwagę: Kypselos i Periander z Koryntu, Trasbulos z Miletu, Pizystrat i jego dwaj synowie z Aten, Polikrates z Samos, Militiades I z Chersonesu, Hippokrates z Geli oraz Gelon z Syrakuz. Z nieznanym nam przyczyn omija paru, których na pewno powinien być znać takich jak np. Lygdamis z Naxos, znany dowódca swoich czasów, który współpracował z Pizystratem i doprowadził do znaczącego wzrostu potęgi Naxos. Oprócz tego tylko raz wspomniany jest Pittakos z Mityleny jeden bardziej interesujących tyranów VI wieku.

Aby uprościć dodatkowo tę klasyfikację wartościowym będzie przyjęcie podziału zaproponowanego przez H. Watersa, który podzielił tyranów greckich na trzy grupy.¹⁴, które zostaną tu przedstawione z paroma modyfikacjami. Do pierwszej należą ci bezpośrednio i pośrednio związani z wojnami perskimi (Histiajos i Aristagoras z Miletu, Polikrates, Syloson, Majandros z Samos, Militiades z Chersonesu (syn Kimona) oraz Gelon z Syrakuz). Grupę drugą tworzą najważniejsi tyrani VI wieku (Pizystrat i Hippiasz z Aten, Pittakos z Mityleny i Kypselos i Periander z Koryntu). Trzecia i ostatnia grupa to tyrani niezwiązani bezpośrednio z głównymi wątkami Dziejów (Klejstenes z Sycjonu, Hippokrates z Geli, Militiades I Trasbulos).

2.1 Tyrani związani z wojnami perskimi

Histiajos z Miletu

Jest jedną z ciekawszych postaci wojen perskich. Tego tyrana Miletu, który swoją władzę zawdzięczał królowi perskiemu Dariuszowi, poznajemy pod koniec wyprawy scytyjskiej Dariusza gdy Scytowie namawiają Jonów do zerwania mostu Dunabe pomiędzy Azją mniejszą a Europą. Ma to na celu odcięcie armii perskiej i doprowadzenie tym samym do jej całkowitego zniszczenia. Histiajos zdecydowanie radzi pozostawić most i pozostać wiernym Dariuszowi gdyż ty właśnie dzięki niemu zgromadzeni tam dowódcy jońscy są tyranami w swoich miastach a gdy Jonia zostanie uwolniona zostaną obaleni przez lud. W nagrodę za to, pozostawiając w Milecie swojego zięcia Aristagorasa, otrzymuje on pozwolenie na wybudowanie miasta Myrkinos w Tracji nad rzeką Strymont. Histiajos zostaje jednak odwołany do Suzy i staje się doradcą na dworze perskim gdy jeden z dowódców perskich Megabazos przekonuje Dariusza, iż w przyszłości może on stanowić duże zagrożenie dla interesów perskich jeśli będzie kontrolował tereny krainy bogatej w drzewo używanego do budowy okrętów oraz srebro. Prawdopodobnie mogło też chodzić o zazdrość, którą żywili namiestnicy perscy do Greków cieszących się dużym poważaniem i znaczeniem u Dariusza, który cenił sobie bardzo i

---

¹³ J. Davie, Herodotus and Aristophanes on monarchy s.163

¹⁴ H. Waters, Herodotus on tyrants and despots ss.15-16

nagradzał tak wybitnych greckich przywódców jak i specjalistów. Tu rozpoczyna się dramat tyrana, który według Herodota chcąc wrócić do Jonii daje impuls do powstania miast greckich w Azji Mniejszej (499-494), a dzięki obietnicy ugaszenia rozruchów dostaje pozwolenie na wyjazd do Miletu. Nie wpuszczony do miasta przez lud, który po pozbyciu się Aristagorasa jak pisze historyk „zakosztował już wolności” i nie pozwolił Histiajosowi na objęcie władzy w mieście. Kariera polityczna i życie tyrana kończą się gdy zostaje on schwytyany przez satrapę Arthabernesa, który skrzyżowuje Histiajosa a zabalsamowaną głowę wysyła Dariuszowi. Należy tu przyznać że postać Histiajosa nie jest przedstawiona w tak negatywny sposób jak wielu innych tyranów. Nigdzie nie dowiadujemy się że jego tyrania była opresyjna i trudna do zniesienia dla ludzi oraz nie pasuje nam on do stereotypu przedstawionego w mowie Otanesa. Dało to niektórym historykom – jak J.Hart - asumpt do stwierdzenia iż Herodot opisuje Histiajosa wprawdzie ze sceptycyzmem ale bez wrogości oraz wywołuje w czytelniku sympatię.¹⁵ Tymczasem dla ówczesnych Greków postać tego tyrana wiązała się ze zdradą oraz realizowaniem swoich osobistych oraz perskich interesów (nie chce oswobodzenia Jonii, pożąda panowania za wszelką cenę dla własnych małych interesów, rozpoczyna powstanie, które kończy się zrównaniem Miletu z ziemią a tłumacząc jego wybuch stara się przekonać Jonów iż Dariusz zamierzał przesiedlić ich na ziemie Fenicjan) za co spotyka go zasłużona śmierć.

Aristagoras z Miletu

Aristagoras - zięć Histiajosa to druga osoba, która według Herodota stała za wybuchem powstania jońskiego. Ten przywódca grecki chcąc rozszerzyć swoje panowanie (a tym samym wpływy perskie Dariusza) na wyspę Naxos przekonuje satrapę Artafrenesa do wysłania 200 trier w celu zdobycia wyspy. Gdy 4 miesięczne oblężenie kończy się porażką Aristagoras bojąc się iż w konsekwencji straci panowanie w Milecie postanawia rozpocząć powstanie przeciw Persom. Ten powód wybuchu wojny podany przez Herodota może budzić wątpliwości gdyż ryzyko porażki było zbyt duże aby jeden przywódca mógł je wygrać. Wydaje się że służy to raczej ukazania w złym świetle tyrana, który podobnie jak to było z Histiajosem, dla swoich partykularnych interesów decyduje się na bunt. Aristagoras wraz ze swoimi doradcami postanawia schwytać innych tyranów jońskich, którzy mogliby się sprzeciwić jego planom i pozostać wierni Dariuszowi tak by móc objąć dowództwo nad powstaniem. Sam zrzekł się tyrani i usunął inne rządy dyktatorskie wprowadzając równość praw dla wszystkich w pozostałych miastach ale nawet te działania nie przysposabia Herodota pozytywnie do Aristagorasa. W dalszej części Dziejów namawia on najpierw Spartiatów a następnie Ateńczyków do wsparcia powstania. Herodot negatywnie ocenia tu działania Aristagorasa, który jego zdaniem oszukuje spartiatów oraz ateńczyków aby dostać oczekiwaną pomoc. Pomimo pierwszych sukcesów i spaleniu Sardes pozycja Aristagorasa staje się coraz słabsza tak że decyduje się on na opuszczenie Miletu co według Herodota dowodzi, iż „nie jest mężem o wybitnej odwadze”. Również i w tym przypadku widzimy mało podobieństw do wzoru tyrana opisanego w mowie Otanesa. Tym niemniej podobnie jak w przypadku Histiajosa, Aristagoras

---

¹⁵ J. Hart Herodotus and Greek history s.

odmalowany jest w czarnych barwach pomimo, że spowodował zakończenie tyranii w miastach jońskich.

Polikrates z Samos

Z nimi ty też Polikratesie,
Powinieneś mieć nieśmiertelną sławę za piękno
Tak długo jak moja pieśń i sława przetrwa¹⁶

Herodot poświęcił wiele miejsca opisując szczegółowo wydarzenia i tyranie na wyspie Samos. Dokładne opisy dedykacji w świątyni Hery, znajomość i zainteresowanie artystami samoskimi oraz ich pracami, znajomość imion i genealogii, oraz inskrypcji poświęconych bohaterom tej wyspy stanowią dowody, iż rzeczywiście przebywał tam przez dłuższy czas po wygnaniu z Halikarnasu. Innym powodem umieszczenia wielu zdarzeń Samos –szczególnie w księdze III - jest waga i znaczenie wyspy w VI i V wieku w rozgrywających się konfliktach w basenie morza Śródziemnego. Jak argumentuje B.M Mitchel głównym źródłem informacji Herodota o Samos byli członkowie rodzin arystokratycznych będący przeciwni tak rządowi tyranów jak i wpływów perskich. Jako zwolennicy Aten w wojnach perskich byli zagorzałymi przeciwnikami Persów oraz tych Greków, którzy ich poparli.¹⁷ Zgodnie z relacją Herodota Polikrates przejął władzę z pomocą tylko piętnastu hoplitów wraz z dwoma braćmi, z których jednego następnie zabił a drugiego, Sylosona wygnał z Samos. Najprawdopodobniej stało się to w roku 535 kiedy to Polikrates był znany jako pirat, który „Miał sto pentekontener i tysiąc łuczników, z którymi łupił i plądrował wszędzie bez różnicy: bo i przyjacielowi, jak twierdził, wyświadczy większą przysługę, jeśli odda mu co zabrał, niż gdyby mu nic nie zabrał”.¹⁸ Nie oznacza to, iż –jak Herodot stara się nam pośrednio zasugerować- Samos była zacofanym krajem piratów gdyż z innych źródeł wiadomo iż w tym czasie polis to było potęgą morską, handlową ale też jednym z centów kultury greckiej i miejscem obecności wielu pisarzy, poetów i rzeźbiarzy. Mając jedną z największych flot w regionie Polikrates cieszył się opinią człowieka o wielkim szczęściu, który potrafi wygrać każdą bitwę i osiągnąć cokolwiek zechce. Początkowo złączony sojuszem z faraonem Egiptu Amyzosem był wielkim przeciwnikiem i wrogiem Persów, do obozu których przeszedł według Herodota gdy Amazys zerwał z nim sojusz za sprawą pierścienia, który cudownie wrócił do Polikratesa w brzuchu wielkiej ryby złowionej w morzu. Prawdziwym jednak powodem zmiany frontów przez Polikratesa mogła być wzrastająca potęga Persów oraz duża flota fenicka, której prędzej czy później musiałby ulec. Herodot najprawdopodobniej nie wymyślił opowieści o pierścieniu sam ale została mu ona przekazana przez jego źródła w Samos. Plany uczynienia Samos potęgą upadają gdy za przyczyną pułapki wymyślonej przez satrapę Sardes Orojtesa, Polikrates dufny w swoje szczęście i potęgę, zostaje zwabiony obietnicą wielkich darów, zabity i ukrzyżowany. „Kiedy jednak Polikrates przybył do Magnezji, został haniebnie zgładzony, na co nie zasługiwał on sam, ani jego zamysły; bo z wyjątkiem

---

¹⁶ Ibycus, Poetarum Melicorum Graecorum fragmenta fr. S151, ed. Davies ("Z nimi ty też"- chodzi tu o herosów spod Troi)

¹⁷ B.M Mitchell, Herodotus and Samos, St Anne's College Oxford s.91

¹⁸ Herodot, Dzieje, III.39

tyranów syrakuzzańskich ani jeden ze wszystkich innych helleńskich tyranów nie jest godny, żeby go co do blasku porównać z Polikratesem”.¹⁹

Ciekawa jest też końcowa pochwała życia tego tyrana oraz fakt, iż w tym przypadku Polikrates jest pokazany w lepszym świetle niż w rzeczywistości gdyż prawdziwym powodem zerwania sojuszy były polityczne realia i układ sił. Jest to jeden z niewielu przykładów gdzie Herodot modyfikuje fakty na korzyść tyrana. Innym wyjaśnieniem może też być chęć pokazania sylwetki Polikratesa bardziej jako bohatera z greckiej tragedii niż historii, który musi wypełnić swoje przeznaczenie narzucone przez bogów. Boska zazdrość o powodzenie na ziemi jest w końcu dokonana gdy Polikrates zostaje ukrzyżowany przez Orojtesa, jego ciało umyte przez deszcz i namaszczone przez słońce zgodnie z przepowiednią jego córki tak że wzlot i upadek Polikratesa staje się wygodnym elementem narracyjnym dla Herodota. Te ustawienie osoby tyrana w lepszym świetle nie jest jednak pełne. Herodot opisując trzy wielkie cuda Samos (tunel poprowadzony pod górą w celu doprowadzenia wody, falochron wokół portu oraz wielka świątynia Hery autorstwa samijczyka Thoikosa) nie wspomina, iż –jak pisze Arystoteles- zostały one zbudowane dzięki Polikratesowi. Brak jest także wspomnienia o roli w rozwoju kultury helleńskiej gdyż w tym czasie na jego dworze przebywali znani poeci jak Ibycus z Regium, Anakreon z Teos. Dodatkowo można znaleźć negatywne cechy tyrańskie z mowy Otenasa: zabija jednego z braci a drugiego wygania z wyspy, pożąda władzy za wszelką cenę -jak pisze Herodot: ”...jest Polikrates pierwszym, który nosił się z wielkimi nadziejami zawładnięcia Jonią i wyspami”²⁰. Historia Polikratesa była przedmiotem twórczości nie tylko starożytnych gdyż także późniejsi poeci i pisarze wielokrotnie opisywali jego legendę.

...

A gdy rozplątał kucharz rybę,
wzburzony do pałacu przybiegł,
wołając: „Panie, chyba śnię!
Popatrz: twój pierścień ulubiony
znalazłem w brzuchu ryby onej.
O, nie ma granic szczęście twe!”

Tu druh wykrzyknął zgrozą zdjęty:
„Opuszczam pałac ten przeklęty
i nie chcę twej przyjaźni już!
Zagłady twojej pragną bogi!
Uciekam przed ich gniewem srogim!”
I ruszył statkiem w przestrzeń mórz.²¹

Majandrios z Samos

Majandrios (był tyranem w latach 522-517) jako zastępca Polikratesa przejął po nim rządy a ponieważ obawiał się iż po rezygnacji czeka go śmierć i utrata majątku w końcu zdecydował się kontynuować rządy dyktatorskie – tak przynajmniej głosi oficjalna wersja. Jego próba

---

¹⁹ Tamże, III125

²⁰ Herodot, Dzieje, III.122.2

²¹ F. Schiller, Pierścień Polikratesa

oddania władzy (isonomia) bardzo spodobała się Herodotowi, który napisał „chciał on okazać się najsprawiedliwszym z ludzi i to mu się nie udało”²². Po dojściu do władzy Dariusza, brat Polikratesa Syloson doprowadził do obalenia Majandriosa, który przed opuszczeniem miasta zabrał wiele kosztownych rzeczy oraz zemścił się na Sylosonie poprzez nieoczekiwany atak i wymordowanie arystokratów perskich. Spowodował tym rzeź samijczyków podczas gdy sam bezpiecznie wymknął się ukrytym tunelem i udał się do Sparty gdzie starał się przekupić króla Sparty Kleomenesa. Można tu wątpić czy rzeczywiście prawdziwym zamiarem Majandriosa było oddanie władzy czy też najpierw jako wysłannik Polikratesa do Orojtesa zdradził go by przejąć władzę a jego późniejsza mowa była jedynie chytrym wybiegiem i wypróbowaniem przeciwników politycznych, których zresztą uwięził a jego brat Lykaretos wymordował. Jeśli Majandrios rzeczywiście rządził dzięki zdradzie i współpracy z Orojtesem to staje się jasne dlaczego Dariusz tak szybko usunął go z Samos i zastąpił Sylosonem.²³ I w tym przypadku trudno tu się doszukać jakichkolwiek dobrych cech tyraństwa w czym Herodot wyraża się być usprawiedliwiony gdyż z innych źródeł nie wiemy nic o pozytywnych dokonaniach tego tyraństwa. Poza próbą oddania władzy, która służy tu raczej pochwalę demokracji a nie Majandriosa, widzimy człowieka o złych cechach charakteru, który zabija przeciwników politycznych, morduje bezbronnych wrogów a w końcu ucieka ukradkiem ze swoim majątkiem. Wydaje się nawet iż jego opis jest lepszy od rzeczywistości co może być związane z faktem iż Majandrios należał do arystokracji samiskiej, którą jak argumentuje B.M Mitchel chciał przywrócić do władzy a która też była głównym źródłem Herodota odnośnie wydarzeń tego okresu na Samos. Świadczy też o tym późniejsza obecność tyraństwa w Sparcie. To może tłumaczyć też fakt dlaczego został pominięty bardzo prawdopodobny wątek zdrady Polikratesa, której mógł się dopuścić Majandrios aby dojść do władzy.

Syloson z Samos

Syloson był bratem Polikratesa, który musiał opuścić Samos, by powrócić dzięki wstawiennictwu Dariusza i obalić rządy Majandriosa. Herodot opowiada nam niezwykłą historię Sylosona przebywającego na wygnaniu w Memfis gdzie spotkał Dariusza, któremu postanowił darować piękny płaszcz, choć nie musiał tego czynić gdyż był on wtedy tylko jednym z dowódców Kambizesa. W nagrodę po objęcia władzy przez Dariusza otrzymuje on tyraństwo na Samos, najprawdopodobniej w roku 517. Trudno uwierzyć że to był główny powód dojścia Sylosona do władzy. Wydaje się, że był on najlepszym kandydatem z racji swojego pochodzenia i kontaktów politycznych na wyspie. Najprawdopodobniej Syloson rzeczywiście nawiązał dobre stosunki z Persami podczas swojego pobytu w Egipcie i łatwo uzyskał poparcie Dariusza, któremu zależeć musiało na tym aby mieć lojalnego tyraństwa i stronnika na Samos, która jeszcze za czasów Polikratesa powodowała wiele problemów perskiej dominacji w tym rejonie. Strategia ta okazała się korzystna gdyż następcą Sylosona został jego syn Aiakes, który kontynuował politykę ojca. Herodot opisuje nam też jak za sprawą Melajrosa doszło do rzezi na Samos i depopulacji wyspy co również biorąc pod uwagę antyperskość źródeł Herodota oraz fakt iż cztery lata później syn Sylosona zjawił się z flotą na moście Dunabe jest bardzo

---

²² Herodot, Dzieje, III.142

²³ J. Hart Herodotus and Greek history s. 60

wątpliwe.²⁴ Bardzo mało dowiadujemy się tu o samym tyranie i oprócz tego, że był lojalnym stronnikiem Dariusza nie wiemy nic o jego rządach.

Miltiades z Chersonezu (syn Kimona)

Miltiades (c.555-489) to zwycięski wódz spod Maratonu, który pojawia się w Herodota gdy tyrani jońscy rozważają scytyjski pomysł zniszczenia mostu Dunabe i oswobodzenia Jonii spod panowania Dariusza. Miltiades stara się przekonać pozostałych Jonów lecz jego zdanie przegrywa tu z opinią Histtiasosa, który przekonuje że bez Dariusza ich tyranie w miastach jońskich upadną. „Ale Histtiasos z Miletu był tej opinii przeciwny mówiąc, że teraz dzięki Dariuszowi każdy z nich włada w swoim mieście; a po obaleniu potęgi Dariusza ani on sam nad Miletem ani nikt inny nad żadnym miastem nie będzie mógł panować bo każde z nich będzie wolało rządzić się demokratycznie niż być pod tyranem.”²⁵ Po raz kolejny widać to krytyczny stosunek Herodota do tyrani, który z góry zakłada jako coś pewnego że tyrania musi łączyć się ze sprzeciwem i buntem ludzi. Miltiades przedstawiony jest bardziej negatywnie z typowymi według Herodota cechami tyrana gdyż podczas nieudanej wyprawy na Faros narusza święte zwyczaje gdy: włamuje się do świątyni Demeter, chce zabrać stamtąd coś czego nie powinien, odkrywa „tajemne dla rodu męskiego świętości”. Pojawia się tu też inna z listy negatywnych cech tyrana, gdy dowiadujemy się iż główną przyczyną ataku na Paros była osobista uraza, którą Miltiades doznał od jednego z Paryjczyków Po tym wydarzeniu Pytia stwierdza: „miał on według przeznaczenia niedobrze skończyć” co jest sugestią Herodota że za występowanie przeciwko bogom czeka kara.

Gelon z Syrakuz

Gelon to jeden z najpotężniejszych tyranów greckich. Po zdobyciu najpierw tyrani w Geli a następnie Syrakuz i serii przesiedleń ludności uzyskał opinię dobrego wodza i potężnego władcy pod rządami, którego Syrakuzy rozwinęły i stały się jednym z najpotężniejszych miast greckich. Herodot pisząc o Polikratesie wspomina Gelona: „... z wyjątkiem tyranów syrakuzzańskich ani jeden ze wszystkich innych helleńskich tyranów nie jest godny, żeby go co do blasku porównywać z Polikratesem”.²⁶ Tyran ten zgodził się wspomóc Greków w wojnie przeciwko Persji obiecując znaczne posiłki hoplitów i statków ale jego warunki przewodzenia armii Hellenów spotkały się z odmową Spartan i Ateńczyków. Prawda mogła być jednak inna gdyż w tym samym czasie Kartagińczycy przygotowywali się do ataku na Syrakuzy, który odbył się w tym samym roku co bitwa pod Salaminą. Po wielkim zwycięstwie pod Himerą nad Kartaginą sława Gelona stała się jeszcze większa co najprawdopodobniej sprawiło iż Herodot cenił go na równi z Polikratesem. Jego śmierć nie jest opisana jak również historyk wstrzymuje się z przedstawieniem jakichkolwiek negatywnych cech tyrana za wyjątkiem chęci władzy oraz dwulicowości kiedy to wysłał Kadmosa z Kos aby był gotowy i w zależności od wyniku bitwy pomiędzy grekami a persami albo wręczyć skarby Xerksesowi i przysiąc mu lojalność Gelona albo wrócić ze złotem jeśli zwycięstwo stało się udziałem Hellenów.

---

²⁴ B.M Mitchell, Herodotos and Samos s. 86

²⁵ Herodot IV.137

²⁶ Herodot III.125

Z siedmiu powyżej opisanych tyranów, Herodot opisuje jak czterech z nich zapłaciło za swoje „tyrańskie” grzechy (Hitajos, Aristagoras, Polykrates, Meandrius) wpisując to w schemat założonego przez siebie schematu tyрана. U większości z nich historyk pozostawił sobie sporo miejsca na swoje osobiste opinie i danie pola swoim uprzedzeniom opisanych już powyżej.

2.1 Najważniejsi tyrani VI wieku, którzy stanowią tło „Dziejów”

Do tej grupy zaliczyłem tyranów, których Herodot wspomina przy okazji różnych opisywanych przez siebie wydarzeń: Pizystrat i Hippiasz z Aten, tyrani Koryntu: Kypselos i Periander oraz Pittakos z Mityleny. Ostatni z nich jest wspomniany zaledwie marginalnie przy okazji opisywania Krezusa: „W chwili gdy już wszystko do budowy okrętów miał w pogotowiu, przybył do Sardes Bias z Prieny według jednych, według innych zaś Pittakos z Mityleny”²⁷ po czym wkłada w usta Biasa/Pittakosa radę o nieatakowaniu wysp greckich. Te milczenie związane z historią „legalnego” tyрана czyli ajsymnety jest dosyć znaczące biorąc pod uwagę iż Pittakos jest uważany za jednego z siedmiu mędrców greckich oraz okrył się słowa reformatora i wielkiego przywódcy w Mitylenie. Tym bardziej, iż przy okazji wspomnienia konfliktu Mitykleńczyków i Ateńczyków słyszymy nie o wielkim czynie Pittakosa, który pokonał Frynona ale opowieść o ucieczce z pola walki Alkajosa. Jak pisze O tym Plutarch: „Przemilczenie tego co dobre, a nie pominięciem tego co złe, przyświadczył tym, którzy powiadają, że zawiść i radość z cudzego niepowodzenia rodzą się z tej samej wady.”²⁸ Mamy tu więc sytuację, w której Herodot nie omieszkuje uwypuklać wad innych tyranów na czele z Kypselosem i Periandrem a pomija milczeniem dokonania Pittakosa, którego postać nie pasuje mu do z góry narzuconego stereotypu i szablonu tyрана greckiego.

Tyrani Koryntu. Herodot ustami Sosiklesa z Koryntu, który sprzeciwia się przywróceniu tyranii Hippiasza w Atenach, opowiada nam historię i pochodzenie – jak go nazywa - krwiożerczego Kypselosa, który jako bękart rodu Bakchidów cudem zostaje uratowany od śmierci, z podkreśleniem roli wyroczni, która kieruje i przepowiada następstwa zdarzeń. Podczas opisu nieudanego zamachu na życie noworodka Herodot potwierdza, iż Kypselos nie będzie dobrym władcą „Lecz z odrośli Eetiona miało Koryntowi odrosnąć nieszczęście”²⁹. Z jednej strony dowiadujemy się że uśmiech małego Kypselusa sprawił iż niedoszli mordercy z rodu Bakchidów zmienili chwilowo zdanie i oddali go matce a następnie „Skoro Kypselos został tyranem, okazał się tego rodzaju mężem, że wielu Koryntyjczyków wygnał, wielu wydarł majątek, a najwięcej było takich, których pozbawił życia.”³⁰ Te porównanie wydaje się być zaplanowane tak aby przekazać główną ideę wypowiedzi Soclesa, iż tyrania jest „bardziej zbrodnicza i niesprawiedliwa” niż jakakolwiek inna forma rządów gdyż morderczy instynkt tyрана był o wiele mocniejszy niż oligarchów z rodu Bakchidów.³¹ Przy czym nie dowiadujemy się żadnych konkretów na ten temat, ani też nie słyszymy nic o dokonaniach i rządach

---

²⁷ Herodot I.27

²⁸ Plutarch „O złościwości i przewrotności Herodota”, Moralia 858 B

²⁹ tamże

³⁰ tamże

³¹ Vivienne J. Gray „Herodotus and Images of tyranny” p.376 The American journal of

Kypselosa w Koryncie, który doprowadził to polis do potęgi. Odmiennej opinię ma H.Waters³², według którego opis narodzenia tyrana jest romantyczną bajką i jednym z argumentów świadcząca iż Herodot nie był osobiście uprzedzony do tyranów.

Sosikles opowiada dwie podobne historie na temat syna Kypselosa Periandra. Na początku swoich rządów był on łagodniejszy od swojego ojca ale utrzymywał dobre związki z tyranem Miletu Trasbulusem aby w końcu zostać bardziej morderczym niż Kypselos. Periander wysłał do niego posła aby dowiedzieć się jak rządzić aby utrzymać swoją pozycję. W odpowiedzi Trasbulos poprowadził posła przez swoje pola i podczas rozmowy zrywał najładniejsze kłosa nie odpowiadając bezpośrednio na pytanie. Periander łatwo zrozumiał symboliczne przesłanie mówiące iż powinien pozbawić życia najbardziej znakomitych ludzi w Koryncie. Inny symbol niepotrzebnej straty można odczytać z opowieści o żonie tyrana Melisie oraz ukrytego depozytu. Periander wysłał herolda do wyroczni umarłych aby dowiedzieć się od nieżyjącej żony Melisy, gdzie jest ukryty skarb. Melisa odmawia gdyż żąda szat, które nie zostały spalone wraz z jej śmiercią oraz potwierdza że wie iż Periander „wsadził chleb do zimnego pieca” robiąc tu aluzję do faktu iż obcował on z nią po jej śmierci. W wyniku tego Periander domaga się od wszystkich kobiet w Koryncie oddania swoich szat i pali je by zadowolić swoją umarłą już żonę. Jako ostatni akt dramatu Periandra Herodot opisuje nam śmierć jego syna, który nie chce przejąć władzy w Koryncie ze względu na śmierć matki z ręki swojego ojca a w końcu sam ginie z ręki Korkyranczyków co prowokuje tyrana do zemsty i wysłaniu 300 korkyrańskich młodzieńców do wykastrowania na Sardes. Herodot zaadaptował te opowieści aby w symboliczny sposób pokazać przykład strat, które przynosi ludzom tyrania. Periander zabija ludzi ze swojego polis, traci swojego syna oraz swoje nasienie obcując z martwą żoną, chce wytracić 300 młodzieńców korkyrańskich oraz dopuszcza się innych niegodziwości na koryntyjczykach. Sposób przedstawienia tyranów Koryntów służy tu też do podniesienia dramaturgii opisywanych wydarzeń i porównania po raz kolejny demokracji, która daje wolność oraz tyranii, która sprowadza zniewolenie: „[Lacedemończycy] ... doszli do przekonania, że lud attycki, gdyby był wolny, dorównałby ich własnej potędze, uciskany zaś tyraniją będzie słaby i gotowy do posłuszeństwa”³³ O pozytywnych dokonaniach tyranów korynckich dowiadujemy się niewiele. Herodot wspomina, że Kypselos był bogaty oraz iż Periander rozsądził spór pomiędzy ateńczykami a Mityleńczykami oraz gościł w Koryncie Ariona z Metymny, który jako pierwszy stworzył i wystawił dytyramb. Z innych źródeł wiemy iż wydali on wiele pieniędzy na świątynie, ofiary w Delfach oraz Olimpii, wspierali igrzyska, poezję, teatr, sztukę. W polityce zagranicznej Korynt odniósł wielkie osiągnięcia za sprawą nowo zakładanych kolonii, dobrych stosunków z władcami Egiptu i Lidii oraz z Trasbulosem z Miletu. Pod rządami Periandra Korynt stał się najznamienitszym i najsilniejszym polis greckim z silną flotą operującą po obu stronach istmu korynckiego.³⁴

Tyrani Aten.

---

³² K.H Waters „Herodotus and Politics” p. 142

³³ Herodot V.91

³⁴ Commentary Appendix XVI Herodotus on tyranny p.342

O ile tyranie korynckie są według Herodota najgorszym przykładem tyranii to ateńskie są opisywane jako najlepsze. Podkreśla on fakt iż Pizystrat nie pogwałcił starych praw „Odtąd panował Pizystrat nad Ateńczykami. Nie znosząc jednak istniejących urzędów ani nie zmieniając praw; raczej według obowiązującego ustroju zarządzał on miastem utrzymując w nim ład piękny i dobry”³⁵. Herodot podkreśla też inną z jego zasług, która polegała na wypełnieniu woli wyroczni i oczyszczeniu Delos z trupów oraz zdobycie Naxos. Herodot w szczegółach opisuje w jaki sposób Pizystrat trzy razy doszedł do władzy w Atenach za każdym razem stosując podstęp i zaskoczenie. Po raz pierwszy gdy otrzymał ochronę maczuźników po tym jak jakoby ktoś chciał go zaatakować, następnie gdy zgodził się poślubić córkę swojego wroga Megaklesa i sprowadził „falszywą Atenę” a w końcu gdy po trzecim powrocie skłonił ateńczyków do rozejścia się do domów. Pomimo, że opis Pizystrata jest o wiele lepszy niż większości innych tyranów i tu możemy znaleźć wiele negatywnych sformułowań. Herodot już na wstępie swojego opisu Pizystrata zaświadcza, iż „[lud] attycki był rozdarty i uciskany na stronnictwa przez Pizystrata”³⁶. Używa on podobnego języka gdy opisuje jak podczas jednego dnia demokratyczne Ateny pokonały swoich sąsiadów Chalkis i Beocię i jako powód tego sukcesu podaje wcześniejsze uwolnienie się od tyranii zakładając, iż wcześniej Ateny były słabe i zniewolone.³⁷ Przy tej samej okazji podobnie będzie pisał też Tukidydes, gdy stwierdza że tyranii nie osiągnęli nic dla swoich poleis i rozwój Grecji została przez to opóźniony.³⁸ Zamiast opisów wzrostu siły i potęgi Aten pod rządami Pizystratów widzimy opisy korzyści z posiadania demokracji. Herodot oferuje nam dynamiczny spojrzenie na jego czasy w których wcześniejsza przeszłość Aten stoi niezaprzeczalnie niżej niż w obecnej mu teraźniejszości co konsekwentnie stara się uwypuklać przy każdej możliwej okazji w swoich „Dziejach”.

Opis Hippiasza jest już zdecydowanie gorszy gdyż za każdym razem pojawia się on jako przeciwnik Aten albo na usługach Persów lub też Spartan. Jego obraz powiązany jest z oskarżeniami tyranii o dbanie o swoje osobiste interesy, oczernianie ateńczyków w Sardes i wcześniejsze osłabianie siły Aten a w końcu o zdradę Greków. Przed bitwą pod Maratonem to Hippiasz prowadzi wojska perskie na pozycje wyjściowe a Miltiades przekonując Kalimacha do bitwy mówi : „Teraz bowiem znaleźli się Ateńczycy w największym, odkąd istnieją, niebezpieczeństwie: Jeżeli ulegną Medom, postanowione jest, co mają ucierpieć, wydani Hippiaszowi”.³⁹ Co więcej Herodot broni arystokratyczny ród Alkmeonidów przeciwko zarzutom o zdradę, potwierdzając ich wygnanie podczas rządów Pizystratów odwrotnie niż to pokazuje lista archontów z tego okresu na której jest Klejstenes. Inne źródła ukazują nam odmienny obraz tyranów ateńskich. Pozycja Pizystrata może przypominać pozycję Augusta i jego pryncypat w Rzymie – monarchia pod maską republiki.⁴⁰ Herodot nie wspomina nic o zmianach we własności ziemskiej i nadaniach ziemi rolnikom oraz pożyczaniu pieniędzy potrzebującym. Porządek i prawo jest utrzymane i wzmocnione poprzez ustanowienie nowych

---

³⁵ Herodot I.59

³⁶ tamże

³⁷ Reading the rise p.4

³⁸ Tukidydes Wojna Peloponeska 1.17

³⁹ Herodot

⁴⁰ Commentary, Herodotus on tyranny p.342

lokalne sądy w Attyce. Podobnie do tyranów korynckich Pizystradzi dążą do tego aby mieszkańcy polis zajęli się swoimi sprawami i dobrze prosperowali pozostawiając sprawy polityki tyranom. Do listy ich osiągnięć należy dodać rozwój handlu ceramiką, powstawanie nowego stylu czerwono figurowego, wybudowanie nowych świątyń, nowe rzeźby, wspieranie rozwoju literatury i początki tragedii greckich, stworzenie nowych świąt Panatenajów i procesji, którym przewodzili tyrani. Polityka zagraniczna święciła wielkie sukcesy za sprawą stworzenia bezpiecznej drogi handlowej do Pontu (zdobycie Sigeum od Mitykleńczyków), nowej kolonii na trackim Chersonesie pod władzą wspomnianego już wcześniej Miltiadesa. Warte znaczenia były kopalnie złota niedaleko Strymonu, posiadanie ważnego portu Rhaecelus w zatoce Thermańskiej, sojusz z Macedonią, sojusze z największymi polis północnej i południowej Grecji; Tesalią, Spartą, Erytreą, Argos, Thebami. Podsumowując, z jednej strony Herodot oszczędza Pizystratów traktując ich w miarę łagodnie i nadając im pewne pozytywne cechy przeciwne do tyrańskich: poszanowanie prawa oraz 9 religii ale z drugiej strony jest wstrzemięźliwy w opisanie ich sukcesów piętnując przy każdej okazji wady tyranii. Przeciwną opinię prezentuje tu J.Hart, który uważa iż Herodot pozwala sukcesom i porażkom tyranów mówić za siebie.⁴¹

2.3 Tyrani niezwiązani bezpośrednio z głównymi wątkami Dziejów

Sikyon jest przykładem polis w Azji Mniejszej, w którym do władzy doszedł Klejstenes-tyran cieszący się poparciem niedoryckiej części mieszkańców, która obaliła rządzącą wcześniej dorycką z pochodzenia oligarchię. Miało to swe następstwa w poczynaniach Klejstenesa odnośnie zmian nazwy fyl na ubliżające Dorom, zakazanie recytacji Homera, w którym Argos i Argiwi są stawiani na pierwszym miejscu. Klejstenes zamienił kult bohatera Argiwa Adrasta na święta tebańczyka Mellanippusa narażając się tym wyrocni w Delfach oraz wprowadził kult Dionizosa. Fakt iż Klejstenes by wielkim i uznanym władcą, który zasłynął w świecie greckim jest widoczny w opowieści zawodach, w których nagrodą była ręka jego córki Agaristy, dla której do Sycjony przyjechało wielu znamienitych młodzieńców. O sławie Klejstenesa świadczy też fakt iż jego rydwan wygrał zawody na igrzyskach w Olimpii. W jego portrecie widzimy tylko ślady stereotypu tyraństwa gdy zmienia on tradycyjnie zwyczaje Sycjończyków, pozostawiając generalnie dobre wrażenie tego tyraństwa co może mieć związek z faktem iż jego wnuk zasłynął następnie w Atenach jako wielki reformator.

Na temat Hipokratesa z Geli Herodot dowiadujemy się tylko iż był tyranem sycylijskim który podbił kilka miast niegreckich na Sycylii. Herodot rzuca na niego negatywny cień gdy opisuje jego zdradę Zanklejczyków, których zamiast dochować sojuszu, oddał ich miasto Samijczykom a ich samych sprzedał w niewolę. Podobnie jest w przypadku Miltiadesa I, pierwszego tyraństwa Chersonesu zwycięzcy wyścigu rydwanów z igrzysk w Olimpii. Herodot opisuje iż został on zaproszony przez Donków trackich na Chersones mocą wyrocni, która nakazała Donkom wybrać na wodza kolonistę, który jako pierwszy zaprosi ich w gościnę co w końcu urzeczywistniło się w Atenach. Herodot poświadcza iż był on dobrym wodzem gdyż

---

⁴¹ J. Hart Herodotus and Greek history s.65

zwyciężył Apstintiów oraz przyjacielem Krezusa, który zmusił Lampsadejczyków aby puścili Miltiadesa wolno z niewoli. Tyran ten daleki jest od typowego tyra greckiego i Herodot powstrzymuje się tu od jakichkolwiek negatywnych opisów. Przy czy podobnie jak w przypadku Klejstenesa może być to spowodowane faktem, iż był on wujem drugiego Miltiadesa syna Kimona, który zasłynął ze zwycięstwa w bitwie pod Maratonem. Ostatnim tyranem jest Trasybulos tyran Miletu, który w słynnej przypowieści o zerwanych kłosach zboża wyjaśnia Periandrowi jak ma utrzymać władzę w Koryncie. Dla Herodota jest on przykładem przebiegłego i bezwzględного tyra, który dla utrzymania władzy zabije i wytraci najlepszych mieszkańców polis co pokrywa się z jedną z cech tyrańskich wymienionych wcześniej.

Tyrani z ostatniej grupy wyróżniają się mniejszym znaczeniem w Dziejach oraz praktycznie pozbawieni są dużego ładunku negatywnych emocji, który można obserwować w pozostałych dwóch grupach. Widać tu zarysy złych cech tyranów ale daleko im od stereotypu nakreślonego w przemowie Otanesa. Zwłaszcza Klejstenes oraz Miltiades przedstawieni są tu raczej pozytywnie co może mieć związek z ich ateńskim pochodzeniem i sławą ich późniejszych imienników ateńskich.

Zakończenie.

Dzieje to oprócz opowieści i informacji historycznych, politycznych, etnologicznych i geograficznych uzyskanych bezpośrednio lub też od innych osób przez Herodota to barwne obrazy najważniejszych postaci Bliskiego Wschodu VI i V wieku p.n.e. oraz wydarzeń z nimi związanych. To też przekaz często bardzo symboliczny a przez to nie do końca uchwytne dla czytelnika XX i XXI wieku. Wiąże się to, że sposobem, odbieranych przez nas informacji, które mają być albo prawdziwe albo fałszywe podczas gdy w jego czasach często legendy były często wymieszane z faktami. Co było na pewno prawdą, co przemilczeniem a co zostało podkolorowane tego możemy dowiedzieć się dopiero weryfikując Dzieje z innymi źródłami historycznymi. Jest to ważne w przypadku opisywanych tyranów greckich, których Herodot potraktował w większości przypadków negatywnie uwypuklając niewspółmiernie ich wady i przemilczając często zalety. Przy czym symptomatyczne jest jak często współcześni historycy stawiają po stronie ojca historii gdy w grę wchodzi obrona demokracji. Nic w tym jednak dziwnego biorąc pod uwagę iż wszystkie kraje zachodnie obecnie mają ten właśnie ustrój a słowo tyrania posiada bardzo negatywne znaczenie, bez porównania większe niż było to w czasach opisywanych przez Herodota wydarzeń.

W powyższej pracy oprócz opisu najważniejszych tyranów starałem się odpowiedzieć na pytanie o wiarygodności autora względem tyrani i tyranów. Widoczne są bowiem szablonowe i przygotowane wcześniej ramy obrazów, w które wkłada on postacie i wydarzenia związane z tyranią, dopasowując ją do założonych przez siebie z góry celów. Oprócz bycia pierwszym historykiem wydaje się więc być Herodot pierwszym autorem politycznie-poprawnym. Po chwili namysłu nie wydaje się to być niczym dziwnym biorąc pod uwagę tak dużą różnorodność poglądów, idei, kultur, zwyczajów, sposobów widzenia świata i toczących się konfliktów. Herodot jako mieszkaniec Aten, osoba obcująca z ludźmi społeczeństwa bardzo zdemokratyzowanego i rozpolitykowanego musiał mieć swoje sympatie polityczne i wiedział

też kto będzie pierwszym odbiorcą jego dzieła. Z drugiej strony jego negatywne doświadczenia z czasów tyrani w Halikarnasie musiały dodatkowo ukształtować jego sposób widzenia polityki w greckich polis. Przy czym Herodot zdaje się nie zauważać iż demokracja także staje się formą tyrani w której demos-tyran narzuca swą wolę, funduje budowle, zakłada sojusze stając ponad wszystkim i nie ponosząc żadnej odpowiedzialności.

Ale pomimo tych wszystkich wyżej podniesionych argumentów, Dzieje Herodota to również opis świata Bliskiego Wschodu z punktu widzenia arystokraty-podróżnika, osoby ciekawej świata i ludzi, owładniętej ideą pozostawienia po sobie dzieła, które będzie nie tylko źródłem informacji oraz sposobem widzenia świata i głównych bohaterów tego okresu przez następne pokolenia ale też i pokazania chwały czasów w których przyszło mu żyć. To też, przy wszystkich zastrzeżeniach co do wiarygodności opisywanych tam zdarzeń, ludzi i miejsc, żywy i barwny świat powstających starożytnych cywilizacji Wschodu i Zachodu, które do dnia dzisiejszego odciskają głęboko swoje piętno w życiu współczesnych społeczeństw Europy i Azji.

Bibliografia:

Crane Gregory, The Prosperity of Tyrants: Bacchylides, Herodotus, and the Contest for Legitimacy, *Arethusa* - Volume 29, Number 1, pp. 57-85, The Johns Hopkins University Press 1996

Ferrill Arther, Herodotus on Tyranny, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 27, No. 3, pp. 385-398, Franz Steiner Verlag 1978

Gammie John G., Herodotus on Kings and Tyrants: Objective Historiography or Conventional Portraiture? *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 45, No. 3, pp. 171-195, The University of Chicago Press 1986

Głombiowski Krzysztof, Świat Herodota, "Meander" XXXIII 1978

Grant Michael, *Readings in the Classical Historians*, New York, 1992

Gray Vivienne, Herodotus and Images of Tyranny: The Tyrants of Corinth, • *The American Journal of Philology*, Vol. 117, No. 3, pp. 361-389, The Johns Hopkins University Press 1996

Hart John, *Herodotus and Greek History*, Published by Taylor & Francis, 1982

Herodot, *Dzieje* (przekład S. Hammer), Warszawa 2005

Herodotus, *The Landmark Herodotus: The Histories*, Appendix T Tyranny in Herodotus, Carolyn Dewald, Bard College, Pantheon 2007

Katz Anhalt Emily, Polycrates and His Brothers: Herodotus' Depiction of Fraternal Relationships in the "Histories", *The Classical World*, Vol. 98, No. 2, pp. 139-152, Classical Association of the Atlantic States 2005

Lewis Sian, *Ancient Tyranny*, Edinburgh University Press, 2006

McGlew James F., *Tyranny and Political Culture in Ancient Greece*, Published by Cornell University Press, 1996

Morgan Kathryn A., *Popular Tyranny: Sovereignty and Its Discontents in Ancient Greece*, University of Texas Press, 2003

Orwin Clifford, *The Three Tyrants and the Big Bang: Herodotus on the Origins of Athenian Democracy*, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Hyatt Regency Chicago and the Sheraton Chicago Hotel and Towers, Chicago, IL, Aug 30, 2007

Powell J, *History of Herodotus*, Cambridge 1939

Raaflaub Kurt A., *Franciscono Renate, The Discovery of Freedom in Ancient Greece: Revised and Updated Edition*, University of Chicago Press, 2004

"Reading the Rise of Pisistratus: Herodotus 1.56-68" by Vivienne Gray, *Histos* 1997